

УДК 343.13

НАУКОВЕ-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ БЕЗПЕКУ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Саїнчин О.С., Серебрянський П.В.

Херсонський державний університет

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-120>

В статті досліджуються сутність та зміст взаємодії органів, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. Проводиться аналіз визначення поняття взаємодії суб'єктів владних повноважень у кримінально-процесуальних відносинах з точок зору як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. На основі проведених досліджень формулюється власне розуміння поняття взаємодії органів, які забезпечують безпеку учасників процесу.

Ключові слова: взаємодія, безпека, кримінальний процес, органи, що забезпечують безпеку, учасники кримінального процесу.

Постановка проблеми. Однією із ознак правової держави є обов'язок захищати права та свободи власних громадян. Так, в ст. 3 Конституції України визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Відповідно до положень Основного закону України кримінально-процесуальне законодавство також має на меті захист особи, що випливає із ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК), а саме «завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [2].

Невід'ємним елементом системи захисту прав людини в Україні є належна взаємодія суб'єктів владних повноважень при забезпеченні безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. Аналізуючи судово-слідчу практику за період з дня набрання чинності КПК у 2012 році та по теперішній час, можливо констатувати те, що на стадії досудового слідства кримінальних проваджень використання органами досудового розслідування, органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, прокуратури, судів, слідчих суддів та іншими державними органами наданих службових повноважень не носить системний характер. Досить часто їхні дії не ґрунтуються на законі і, як результат, є неефективними з точки зору забезпечення одного із основних завдань кримінального процесу, а саме захисту осіб, суспільства та держави від кримінальних правопорушень [6, с. 84].

На нашу думку, така негативна практика склалася внаслідок відсутності єдності упорядкування зазначених повноважень в самому КПК та відсутності визначених в законах механізмів їх реалізації, а запропоновані методиками у вигляді взаємодії не знайшли свого втілення на практиці через відсутність необхідних теоретичних розробок.

Під час процесу тотальних змін у судовій та правоохоронній системах України, виникла необхідність знову звернути увагу на питання, які пов'язані із взаємодією державних органів для визначення конкретних шляхів виходу з ситуації, коли особи, які беруть участь у кримінальному провадженні та наділені владними повноваженнями, а саме органи досудового розслідування, прокуратури та суду реалізують їх без визначення основних засад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані із взаємодією органів, які забезпечують безпеку учасників кримінального процесу постійно перебувають у центрі уваги юристів, правознавців, науковців, оскільки являються елементом системи судочинства. Зокрема, беруть активну участь у з'ясуванні прогалин та визначенні шляхів їх вирішення у зазначеній сфері такі вчені, як Ю.О. Безуса, М.І. Бортун, О.О. Гриньків, Р.В. Дуброва, І.М. Сфіменко, А.С. Жалінський, О.С. Луньов, В.В. Пивоваров та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування визначення поняття взаємодії органів, які забезпечують безпеку учасників кримінального процесу, як способу реалізації повноважень державними органами у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що перш ніж досліджувати поняття взаємодії органів, що забезпечують безпеку учасників кримінального процесу, слід зупинитися на аналізі поняття «взаємодія».

Досліджуючи поняття «взаємодія», як філософську категорію, остання вживається для фіксації впливу об'єктів один на одного, їх спільною обумовленістю і породженням одним об'єктом іншого. До основних форм такої взаємодії відносять загальний зв'язок явищ, рух, зміну і функціональну залежність процесів, що відбуваються у навколишньому природному середовищі [15, с. 59].

Науковець Луньов О.Є. розглядає взаємодію, як управлінське поняття, під якою вбачає форми зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони взаємно доповнюють один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи в цілому [11, с. 69].

Правознавці А.Є. Жалінський, М.В. Костицький визначають взаємодію як певний вид управлінських зв'язків, при яких уповноважені на це органи об'єднують дії ряду інших відомств для вирішення загальних завдань і встановлюють їх доцільність [10, с. 102].

Словник української мови тлумачить поняття «взаємодія» як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [13, с. 346].

Вчена Ю.О. Безуса під взаємодією розуміє застосовану на нормативно-правових актах, взаємозалежну, погоджену за місцем і часом дію кількох його суб'єктів, спрямовану на виконання загальних задач зміцнення законності і правопорядку та боротьби зі злочинністю [5, с. 57].

Проаналізувавши визначення поняття «взаємодія» з точок зору науковців як нашої країни, так і близького зарубіжжя, можемо виділити його низку ознак, зокрема: 1) спільна дія двох та більше елементів; 2) погодженість таких дій у часі, меті, місці, методах і засобах; 3) єдність функціональних сфер взаємодіючих суб'єктів; 4) необхідність нормативно-правового регулювання взаємодії; 5) коло завдань, які підлягають виконанню суб'єктами взаємодії; 6) визначення чіткої ієрархії суб'єктів взаємодії.

Таким чином, вважаємо, що «взаємодія» полягає у спільній, взаємоузгодженій діяльності декількох суб'єктів владних повноважень, яка здійснюється на підставі законних та підзаконних нормативно-правових актах, узгоджена за часом, місцем, способом, засобами та метою проведення, а також направлена на виконання спільних завдань у певній сфері.

Визначивши поняття та ознаки взаємодії в загальному розумінні, можемо дослідити вказане поняття у рамках кримінального процесу, яке і є предметом нашого дослідження, а саме при забезпеченні безпеки учасників кримінального процесу.

На сьогоднішній день в кримінальному процесуальному законодавстві України відсутнє визначення поняття «взаємодія органів, які забезпечують безпеку учасників кримінального процесу». Здійснюючи аналіз у буквальному розумінні поняття взаємодії органів, що забезпечують безпеку учасників кримінального процесу, приходимо до висновку, що під нею слід розуміти визначені законом погоджені дії між органами та посадовими особами, що забезпечують таку безпеку. Згідно ч. 2, 3 ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, слідчим суддею, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність [3].

Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Націо-

нальне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні провадження знаходяться у провадженні податкової міліції або суду, забезпечує за їх рішенням відповідно орган служби безпеки, Державного бюро розслідувань, орган внутрішніх справ, орган Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження [3].

Відповідно ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», до правоохоронних органів відносяться органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. До працівників суду належать судді Конституційного Суду України, судді та працівники апаратів судів, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [4].

Тобто, взаємодія між органами, які забезпечують безпеку учасників кримінального процесу, полягає у взаємодії саме вищевказаних органів. Виходячи із цього, пропонуємо дослідити розуміння взаємодії між вказаними органами при забезпеченні безпеки учасників кримінального процесу.

Так, науковці О.О. Гриньків та А.О. Ляш під взаємодією органів, що забезпечують безпеку учасників кримінального процесу розуміють сукупність форм та напрямків спільної діяльності органів досудового розслідування та дізнання під час розслідування злочинів. Тобто, під взаємодією органів вони вбачають такі способи і порядок зв'язку між ними, які б забезпечували узгоджену їх діяльність та правильне співвідношення реалізації властивих кожному з цих органів повноважень, методів та способів роботи [7, с. 168].

Правознавець М.І. Бортунов вважає, що взаємодією органів, які забезпечують безпеку необхідно досліджувати з урахуванням особливостей правового положення суб'єктів взаємодії кримінальних правовідносин, направленості заходів для досягнення цілей при виконанні основних завдань кримінального процесу, визначення методів спрямованості взаємодії. На його погляд, в основі реалізації взаємодії між державними органами під час кримінальних процесуальних правовідносин лежить спосіб реалізації повноважень учасників кримінального провадження, які наділені власними повноваженнями, оскільки їх приписи є обов'язковими для виконання всіма учасниками, передбаченими в КПК [6, с. 85].

На думку В.В. Пивоварова, під процесуальною взаємодією органів, які забезпечують безпеку учасників кримінального процесу слід розуміти відносини, які виникають у процесі застосування кримінально-процесуальних норм, що визначають принципи і порядок співпраці органів досудового слідства і дізнання. Але оперативно-розшукова діяльність, що спрямована на виконання відповідних доручень та вказівок слідчого, регламентується не стільки КПК, як відповідними законами та підзаконними (відомчими) нормативними актами. У зв'язку з цим діяльність органу дізнання з виконання рішення слідчого щодо взаємодії повинна відповідати не лише вимогам кримінально-процесуального законодавства, але й вимогам відомчих нормативних актів [12, с. 176].

Погоджуємося із думкою Н.П. Черняк, що діяльність підрозділів органів внутрішніх справ при здійсненні розслідування кримінальних правопорушень спрямована на виконання завдань кримінального процесу, що на сьогодні неможливо без злагодженої спільної праці слідчих та оперативних підрозділів. Лише за допомогою взаємодії між різними підрозділами органів внутрішніх справ під час розслідування та розкриття кримінальних правопорушень така діяльність буде своєчасною та ефективною. Плідна співпраця між слідчими й оперативними підрозділами допомагає покращити результати роботи кожного, а також це дає змогу заощадити час і ресурси, відведені цим підрозділам на досягнення поставленої перед ними спільної мети [16, с. 156]. Тобто, виходить багато в чому ефективність застосування заходів безпеки залежить від того, як забезпечується між підрозділами органів внутрішніх справ взаємодія безпосередньо між собою, так і з іншими суб'єктами кримінальних процесуальних відносин.

Привертає увагу думка В.Г. Уварова, що поєднання оперативно-розшукової і слідчої функцій зумовлює необхідність запровадження додаткових механізмів стримувань і противаг проти можливих зловживань чи помилок. Тобто, не дивлячись на необхідність спільної взаємодії між органами досудового розслідування та органами, які забезпечують оперативно-розшукову діяльність, в нормативно-правових актах, які регулюють їх діяльність потрібно чітко розмежувати функції та відповідальність кожного з них. [14, с. 99].

Науковець І.М. Єфіменко зазначає, що взаємодія органів внутрішніх справ спрямована на отримання й обмін інформацією, яка в більшій мірі є інформацією з обмеженим доступом. Тому незаконне отримання, розголошення чи передача такої інформації тягне за собою кримінальну відповідальність. Відповідно наявність такої відповідальності у органів, які здійснюють досудове розслідування та оперативно-розшукову діяльність буде сприяти додатковим стимулом для реалізації власних повноважень у чіткому дотримання чинного законодавства [9, с. 289].

На думку Р.В. Дуброва, організація взаємодії між оперативно-розшуковими органами і слідчим неможлива без інформаційного забезпечення. Взаємодіючи, сторони проводять збір,

накопичення, зберігання, аналіз інформації, що надходить, яка згодом реалізується через прийняття важливих управлінських рішень у конкретних кримінальних провадженнях. Органи досудового розслідування та оперативні підрозділи під час взаємодії повинні відстежувати обстановку, намагатися передбачити її зміну, визначити і прогнозувати динаміку зростання і спаду злочинних проявів [8, с. 106].

Таким чином, аналізуючи викладені міркування вважаємо, що взаємодія органів, які забезпечують безпеку учасників кримінального процесу можливо визначити як функцію, яка ґрунтується на законних та підзаконних нормативних актах, узгоджується за часом, місцем, метою, способами та методами проведення, при якій вказані суб'єкти здійснюють взаємний вплив один на одного та на відповідну галузь у сфері держави. Взаємодія в такому випадку виступає не лише як засіб, що забезпечує виконання завдань із захисту учасників процесу, але й одночасно як необхідна умова підвищення ефективності управління системою. При цьому учасники проведення спільних заходів діють в межах своєї компетенції, використовуючи необхідні засоби та методи, а погодження самої діяльності здійснюється шляхом дотримання правових норм.

Висновки і пропозиції. Як вбачається кримінальне процесуальне законодавство України розширило правове регулювання взаємовідносин органів досудового слідства, органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, прокуратури, суду та інших суб'єктів у кримінальному процесі, розмежувало їх компетенцію і визначило правові форми їх співробітництва під час попередження та розслідування злочинів у державі, створивши правові передумови для посилення взаємодії цих органів. Правову основу взаємодії підрозділів міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними та державними органами в боротьбі зі злочинністю закріплено в різних законах та підзаконних актах України.

Необхідно зазначити, що КПК, Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», Закон України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» певною мірою регламентують питання взаємодії, але в умовах судової реформи цього недостатньо. Сьогодні кримінально-процесуальне законодавство України не містить поняття «взаємодія державних органів», не визначені при цьому права та обов'язки різних суб'єктів процесу взаємодії тощо.

Отже, важливим кроком для забезпечення взаємодії органів, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному процесі буде передбачення окремих норм стосовно того у яких формах має проходити взаємодія. Також можливо доцільним буде створити спеціальну інструкцію про взаємодію органів, які забезпечують безпеку, тобто тих органів, які зазначені в Законах України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 2-4 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 9-10. – 3, 8 с.
3. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3782-ХІІ. – 2, 13 с.
4. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3781-ХІІ. – 3, 9 с.
5. Безуса Ю.О. Поняття та сутність взаємодії в діяльності поліції (міліції) країн СНД // Наука і правоохоронна діяльність. – 2016. – № 1. – 57 с.
6. Бортун М.І. Поняття взаємодії в кримінальному провадженні // Юридичний вісник України. – 2018. – № 1. – 84-85 с.
7. Гриньків О.О., Ляш А.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві // Монографія. – Київ-Тернопіль: Астон, 2012. – 168-169 с.
8. Дуброва Р.В. Проблемні питання взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів ОВС України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2015. – Вип. 13(2). – С. 106-108.
9. Сфіменко І.М. Нормативно-правові підстави взаємодії слідчих з оперативними підрозділами при отриманні інформації, що становить захищену законом таємницю // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 289-290.
10. Жалінський А.Є., Костицький М.В. Ефективність профілактики злочинів і кримінологічна інформація. Львів, 1980. 102 с.
11. Луньов О.Є. Теоретичні проблеми державного управління. – М., 1974. – 69 с.
12. Пивоваров В.В. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ: [монографія] / В.В. Пивоваров, Л.І. Щербина. – Харків: Право, 2006. – 176 с.
13. Словник української мови. В 11 т. – Київ: Наукова думка, 1980. 346 с.
14. Уваров В.Г. Проблеми реалізації оперативно-розшукової інформації органом дізнання: монографія. – Х., 2009. – С. 99-100.
15. Філософський словник. – М., 1975. – 59 с.
16. Черняк Н.П. Держава та регіони. Серія: Право. – К., 2014. – № 4. – 156 с.

Саинчин А.С., Серебрянский П.В.

Херсонский государственный университет

НАУЧНО-ПРАВОВОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ, КОТОРЫЕ ОБЕСПЕЧИВАЮТ БЕЗОПАСНОСТЬ ЛИЦ, УЧАСТВУЮЩИХ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В статье исследуются сущность и содержание взаимодействия органов, обеспечивающих безопасность лиц, участвующих в уголовном процессе. Проводится анализ определения понятия взаимодействия субъектов властных полномочий в уголовно-процессуальных отношениях с точек зрения как отечественных, так и зарубежных ученых. На основе проведенных исследований формулируется собственное понимание понятия взаимодействия органов, обеспечивающих безопасность участников процесса. **Ключевые слова:** взаимодействие, безопасность, уголовный процесс, органы, обеспечивающие безопасность, участники уголовного процесса.

Sainchin O.S., Serebrianskyi P.V.

Kherson State University

SCIENTIFIC-LEGAL DEFINITION OF THE INTERACTION OF BODIES WHICH ENSURE THE SAFETY OF PERSONS WHO ARE PARTICIPATING IN CRIMINAL PROCESS

Summary

The article explores the essence and content of the interaction of bodies that ensure the safety of persons involved in the criminal process. An analysis is carried out on the definition of the concept of interaction of subjects of power authorities in criminal-procedural relations from the point of view of both domestic and foreign scientists. On the basis of the conducted research formulated the actual understanding of the concept of interaction of organs that ensure the safety of participants in the process.

Keywords: interaction, security, criminal process, bodies providing security, participants in the criminal process.